کەسایەتییەکانی دیاریی میدیایی.. ئامادەکردنی : کارزان عزیز عبدالرحمن

پێرست:

پێشەکی
ئەرستۆ
ژیانی ئەرستۆ
هۆکارەکانی کاری لای ئەرستۆ
پەیوەندی نێوان فەلسەفەو پەروەردە لای ئەرستۆ
دادپەروەری لای ئەرستۆ
ئەدەب و بەهاکانی ئەرستو
پەیوەندی لازوەل
چەمك و بەکارهێنان
شیکردنەوەی توخمی پرسیار
چەمکی جێگرەوەکان
کاریگەری و پێشکەوتەکان
شانەن
شانەن ویڤەر
شانەن
ژیانی تاکە کەس
بەرنامەی شەتڕەنجەکەی شانەن
سەرچاوەکان

پێشەکی

ئەمە هەرکاتێك بمانەوێ باسی فەلسەفە بکەین ئەبێت سەرەتا بزانین فەلسەفە چییە؟ فەلسەفە ووشەیەکی یۆنانییە کە بە دوو چەمك پێك دێت مانایی خۆشەویستی و دانایی دێت واتە خۆشویستی بۆ زانست و زانیاری بۆ یەکەم جاریش لالەیەن یۆنانییەکانەوە سەری هەڵداوە هەمووکات هەوڵی ئەوەیان داوە کە زانستی مەعریفە بەفرەشنەوە بەچینی خانەدانەکان لەم بەیندا سۆفیستاییەکان دەسەڵاتەکەیان بەخۆیان قۆرخ کربووە ئەوەی چینی دەوڵەمەند بوایە وەریان ئەگرد لەبەرامبەردا پارەیەکی زۆریان لێ وەرەگرتن دووابەدوای ئەوە کاتێك کە سوکرت هاتە ئاراوە ئیتر زانین و زانین گەشەی سەند بە تەواوی یۆنان بەڵام یۆنانییەکان و

دەسەلاتی سپارتاییەکان هەموو کات لەو بەینەدا بوون کە ئایە سوکرات چینی گەنجان لەخشتە ئەبات بۆیە بریاریان دا لە ساڵە 399 پ.زائین فەرمانی ژەهرخواردنی بەکراو لەناوچوو ئینجا ئەوەی کە هەیە هەتا ئێستاش دەسەڵاتی یۆنانی هەربەسەروەمابوو هەتا دوای مردنی سورکرات ئینجا ئەفلاتوون و ئەرستۆ هاتە ئاراوە بۆیە ئەرستۆ قوتابی ئەفلاتوون بووە هەردووکیان بنەچەیان بۆ سوکرات ئەگەڕێتەوە ئەفلاتوون خۆی قوتابی سوکرات بووە ئینجا ئەرستۆ هات کی ئەویش بوو بە قوتابی لای ئەفلاوون بەلام ئەوەی وەك ئاشکرایە ئەرستۆ کەسەکی زۆر چەنەباز ببووە هەمووکات خۆی بەگەورەزانیوە هاتە ئەوکاتەش کەمامۆستای ئەسکەندەر مەکەدەنی بوو وای زانی لەدوای مردنی مامۆستاکەی ئەوی کەن بە مامۆستای ئاکادیمیاکەی لەجێ ئەفلاتوون کاتە ئەفلاتوون ئەمرێت ئینجا سوکراتیش لە یۆنان دەرەکرێت . زۆر کەس لەمن زیاتر ئاشنای فەیلەسوفەکان چونکە زانست هەنگاوەکە بە بەرەو پێش چوون پەیوەست دەبێت بە ئەزەلەتەوە بەڵام لەنێوان ئەزەلەت و زانست دا بەرزەخەك بوونی هەیە کە بە هەردوولا شاراوەیەو کەوتەتە بەرهەرشی ئەم دولاوە! ئەم بەرزەخەش فەلسەفە فەیەزەرترین سەرنجمان پەداوە ئەوشتانەیە کەزانست ناتوانێت وەلامیان بداتەوە…

ئەرستۆ

ئەریستۆ تاڵیس ساڵە [384 ی پ.ز- 322 ی پ.ز] فەیلەسوفەکی یۆنانی بوو ئەو قوتابی ئەفلاتوون بوو مامۆستای ئەسکەندەری مەزن بوو. نووسینەکانی زۆر بابەتی گرتەتە خۆ،وەك [میتافیزیك، شیعر، شانۆ، مۆسیقا، لۆژیك، سیاسەت، حوکمەت، ئەخلاق ،] هتد. هاوڕێ لەگەڵ ئەفلاتوون و سوکرات (مامۆستای ئەفلاتوون) ئەرستۆ یەکێك بوو لەگرینگ ترین بناخەدانەرانی فەلسەفەی ڕۆژئاوایە.

ژیانی ئەرستۆ

پێناسەی فەلسەفەی ئەرستۆ

ئەرستۆش بەم جۆرە پێناسەی فەلسەفەی کردووە، کە خۆشەویستی بۆ بۆ دانایی . دیارە ئەرستۆ تەنها لەڕووی زمانەوانی یۆنانییەوە زانستی و زانیاریی گرینگەکان هەر ئەوەندە بوو بەڵام ئەمڕۆ لەبەر ئەوەی زانست و زانیاریی زۆر لەو سەردەمەی ئەرستۆ زیاتر کەڵەکە بووە و کەوتەتە بەردەست ئەو پێناسە کەنە کەن بووە و پێناسەی نوێ بۆ فەلسەفە دەبێ هاوسەنگ بێ لەگەڵ ئەم سەردەمە نوێ یەدا کە پڕ بووە لە ڕێباز و یاسای بیرسیاسی و کەلەَکەی زانیاری و زانستی و ئەزموون و پراکتیك و تەکنەلۆژیا. واتە ئەمڕۆ فەلسەفە لە بڕی ئەوەی تەنها خۆشەویستی بێ بۆ دانایی دەبێ بەرهەم هێنانی دانایی

بە بەپێ قۆناغێك بە دوایەكەكانی بەرەو پێش چوونی فەلسەفە، بابەتەكانی فەلسەفە بەم شێوەیە هاتن گەوهەرو سەرچاوەی گەردوون.

[هۆكارەكانی كار لای ئەرستۆ]

[داهێنەرو داهێنراو: خەسڵەتەكانی داهێنەر: پرسیار لەمەبەستی بوونی مرۆڤ: نیشانەكانی بوونی سەلماندنی داهێنەر:
پرسیار لە بوون، لەبوونەوەر، لەڕەوشت، لەچاكەلەزانین، لەجوانی، لە ڕاستی: خوودیی ڕاستی چییە:
چۆن بەچی چاكە لەخراپ، ڕاست لە ناڕاست جیادەكەینەوە: چۆن بیردەكەینەوە: بیركردنەوەچییەو دانایی چییە:
بەزانین هەمووشت دەزانین: چۆن دەزانین كەدەزانین .
دیارە هەر لە كۆنەوە زۆربەی قوتابخانە فەلسەفییەكان بەم ئەوپرسیارەی سەرەوە یان ڕوانگەی ئایینەكان هەبووە یاخود ڕوانگەی زانستی. بەڵام گرینگ ئەوەیە بە هەر ڕوانگەیەك بێ فەیلەسوفەكان پرسیاری زۆر گەورە و گرانیان لەیارەی سرووشتی بیرو بۆچوونەكانیان ووروژاندووە و خستەتەڕوو.]
[پەیوەندی نێوان فەلسەفەو پەروەردە لای ئەرستۆ]
ئەرستۆ لای ڕاست ئەفلاتون لای چەپ كە مەبەست پێ قوتابخانەكانی یۆنانە
ئەرستۆش لە كتێبەكەی دا سیاسەت و پەیوەندی پتەوەكەی نێوان بنەڕەتی نێوان فەلسەفەو پەروەردەی ڕوونكردۆتەوە، كتێبەكەی لە فەلسەفەی پەروەردەیەكاندا پراكتیكی دیدە فەلسەفەكەیەتی ئەرستۆ لە نووسینەكانی لە ژێر كاریگەری ئەفلاتووندا دەردەكەوێت ڕەنگە ئەویش لەوەدا خۆی دەربخات كەهەردووكیان تورەن لە ئاست نەبوونی ئەركەكانی دەوڵەت بە پەروەردە دەڕوانن، لە بەر ئەوە دەبینین هەردووكیان توڕەن لە ئاست نەبوونی سیستەمێكی پەروەردەی گشتی یەكگرتوو لە ئەسینادا داوای ئەنجامدانی شۆڕشێكی گشتگیریان لە ڕیزەكانی پەروەردەی نەوەی ئایندەی ئەسینیەكاندا كردووە.
ئەرستۆ وەك لقێك لەسیاسەت بە پەروەردەی دەڕوانێ و بە سیاسەتیش وەك هونەری ئاراستەكردنی كۆمەڵگە دەڕوانێ بە شێوەیەك كە مەزنترین خێر بۆ مرۆڤایەتی بەرهەم بهێنی تێبینی كراوە كە ئەرستو فەلسەفە دابەش دەكات بۆ فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی عەمەلی سیاسەتیش یاریەكە لە یاریەكانی فەلسەفەی عەمەلی كرداری . ئەرستو تێبینی ئەوەی كردووە كەسەركەوتنی سیاسەتمەداران لە هەواڵانیاندا لەسەر بوونی ئەوماددە چاكە وەستاوە كە مامەڵەی لەگەڵدا دەكەن، واتە بوونی گەلێكی چاك بەمەش كار یەكەمی سیاسەتمەدار بووە بە

ئامادەکردنی هاوڵاتیان ئەرکی پەروەردەش پێگەیاندنی ئەم جۆرە کۆمەڵەیە لە هاوڵاتیان . پەروەردە تیۆرەکانی فەلسەفەی ئەرستۆ کاریگەری بووە بەسوودەکانی دەزانین لێرەدا ئاماژە بەهەندێك لەم شوێنەوارانە دەکەین: دیدی فەلسەفەی ئەرستو دەربارەی مرۆڤ شوێنەواری لە پەروەردەدا بەجێهێشتووە، بۆ ئەوە ڕۆیشتووە کە مرۆڤ لەدەروون و جەستە پێك هاتووە، دەروونیش لەسێ هێز پێکدێت: ڕووەکی و ئاژەڵی و عاقڵمەندا، مرۆڤیش بە عەقڵ لە ئاژەڵ جیادەکرێتەوە ئەم ئیمتیازەی ئەرستۆ بە مرۆڤەکی بەخشیوە هانیداروە بە جەختکرنە سەر گەشەی فەزیلەتە عەقڵیەکان، ئەوەش بەو پێیەی چەند بەهایەکی بەهای ڕەفتاری مرۆیین. لێرەدا گرینگدان لە لایەن عەقلە لە پەروەردەدا لەبەر ئەوەی لایەنی گرینگی کەسێتی مرۆڤە.ئەرستو بڕوای بەقرنسیپێکی فەلسەفی هەیە کە پێ وایە بیرکردنەوە و لەبن نایەت لووتکەی ژیانی عاقڵیە و بەسەرخەی لەجەستە کاری خۆی دەکات ئەم تیۆرانە یاریدەی نەمرکردنی ئەو بیرەکە فەلسەفیەکرد کەقسە لە دوانەیی پێنایە سرووشتی مرۆیی دەکات واتە ئەوەی کە مرۆڤ لە عەقڵ و جەستە پێکهاتووە، ئەم تێڕوانینە لە پەروەردەدا ڕەنگیداوەتەوە کە وایلێکردووە بەلای گرینگدان بەلایەنی عەقڵیەکاندا بچێت فەلسەفەی ئەرستۆ ئامانجی گرینگدان بە فەزیلەت و چاکە بەشەریەتە جیاوازەکانە، فەلسەفەکەی فەزیڵەی بەشێوەیەك دابەشکردووە کە بەرامبەری هێزەکانی دەروونی مرۆییە و ئەم دابەشکارییە لە پەروەردەدا ڕەنگیداوەتەوە لەبەر ئەوە دەبینین ئەرستۆ بڕوای وایە کەنەفسی ڕووەکیانە هیچ فەزیلەیەکی لەخۆوە سەرچاوە ناگرێت و لەبەرامبەر ژیانی منداڵیدایە، لێرەوە دەرك بەهاوکاری بیروباوەڕی ئەرستوو دەکەین سەبارەت بەوەی پەروەردە لە ڕێگای پێکهاتەکانی نەریتە چالاکەکانەوە، دەبێ پێش پەروەردەی عەقڵ بکەوە، لەبەرئەوەی ئەم پەروەردەیە کە لەگەڵ منداڵندا گونجاوە لەڕێگای نەریتەکانەوە بەهایی باڵاکانی ژیان لەعاقڵی ئەو منداڵەدا لەسەرەتاکانی منداڵیەوە نەخش دەبەت.سەبارەت بەنەفسی ئاژەڵانیش یەکەتی یەکی دیکە لەو ئەفسانەیی فەزیلەی لەخۆوە بەرهەم نایەت مەگەر لەژێر سەرپەرشتی و رابەرایەتی ئەو هێزە قسەکەر و فەزیلەتانەوە بەڕێوە بچێت کە لەخۆوەی دەردەچێ و بریتین لە جوامێری و ریاکەوتن و فەزیلەتە عاقڵیەکان لە هێزە قسەکەرەکانەوە سەرچاوە دەگرێت ئەم دیدی فەلسەفەیە کاریگەری لەسەر پەروەردەش هەبووە بەپەروەردەیەك کە عەقلە مرۆڤ و ئەرستو فەیلەسوفەکانیش دەگرێتەوە.

دادپەروەری لای ئەرستۆ

بەشێکی زۆری فەیلەسوفان و لە ناویاندا ئەرستۆ دادپەروەرترین بە

گرینگی بەشی ڕەوشت دەزانن و لە هەمان کاتدا ئەوان دڵنیامان دەکەنەوە کە مەیدانی ئەخلاق فراوان ترە لە مەیدانی دادپەروەری . ئەفلاتوون و ئەرستۆ هەردووکیان دادپەروەری بەچاکە فەزیلەتێکی تایبەتی دەناسێنین کە دەبێت لەچاکەی گشتی جیابکرێتەوە، ئەمەش ئەو جیاکەرەوەیە کە ئەمڕۆ لە فیکرو فەلسەفەدەیبینین . بۆنموونە ئەگەر بڵێن هەندێك کوشتن خراپەیەکی رەهایە، سیستەمی ئەخلاقی دەبێت چوارچێوەیەکی دیاری کراوی بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ ئەوڕەوشانەدا هەبێت کە لەناویاندا تووشی بەرژەوەندی ناکۆك یان دژ دەبین بەڵام چارمان نیە و دەبێت وەڵامی تایبەتمەندیمان بۆ هەر پرسیارێك هەبێت، کە کەسەکان دەبێ چیبکەن. مەبەست لەو وەڵامانەیە کە دەکەونە ناو مەیدان و پرسی دادپەروەرییەوە،چەمکی دادپەروەری هەتا وردترو ڕۆشن تر پێناسە بکرێت..

دووجیاوازی بونیادی کە پەیوەندی بە عەدالەتەوە هەیە سنووورداری و فراوانی ماناکەی دیاری دەکەن. یەکەمین جیاوازی بریتییە لەو جیاوازیەی کە ئەرستو لە دەفتەری پێنجەمی ئەخلاقی، چاکەدا لەنێوان دادپەروەری دابەشکردن و دادپەروەری قەرەبووکردنەوە باسی دەکات . دادپەروەری دابەشکردنی مەبەست لەدابەشکردنی داراییە لە نێوان ئەندامانی یەك کۆمەڵدا، ئەرستۆ بڕوای بە بنەمای بیاردانی ئەو بیروباوەڕە هەیە کە دەبێت لەگەڵ بوونەوەری هاوشێوەدا وەکو یەك ڕەفتاربکرێت و دەڵێ دابەشکردنی دارایی و کاڵاکان یان دەبێت بەپێی شایستەیی بێت یان بەپێی حەق ئەو کەسانەی کە شایستەی بەشی یەکسانن دەبێت بەشی یەکسانیان بەربکەوێ و بە پێچەوانەشەوە کەسانێك کە شایەنی بەشی نایەك سانن دەبێت بەشی نایەکسانیان وەربگرن . عەدالەتی قەرەبووکردنەوە پەیوەندی بەو بابەتانەوە هەیە کە لە ئەنجامی مامەلەَیی نێوان خەڵك پەیدا دەبێت وەکو دانوستاندن لە بازار ِ یان لەشێوەکانی ئاڵوگۆری دوولایەنە و هەموو پەیوەندی و دەرگیریەکانی مەدەنی و جەزایی سزایی . دادپەروەریی قەرەبووکردنەوەگرینگی دەدات بە یەکسان کردنی ئامانجی کاری بەویژدان و کاری بێ ویژدان. مافناسی (ڕاستی ناسین) و چاکە لەبەرامبەر چاکەدا بەلایەنی گرینگەکانی دادپەروەری قەرەبووکردنەوە دەژمێرن .. دووەمین جیاکردنەوە پەیوەندی هەیە بەو بابەتانەی (زەمینانەی) کە دادپەروەری تیا دەردەکەوێ. دادپەروەری یان لەناو تاك دایە یان دەربارەی دامودەزگایی گشتی و کۆمەڵایەتی یەکانە، دادپەروەری بەشێکە لەفەزیلەت و چاکەی تاك و کاریگەری دونیایی لەسەر کارو ڕەفتاری کەسەکان دادەنێ. لەئاستی گشتی و دامەزراوەکانیشدا، دادپەروەری لە پیکهاتەی سەرەکی کۆمەڵگادا دەخرێتەڕوو.

ئەدەب و بەهاکانی ئەرستو

تێڕوانینی ئەرستۆ بەرامبەر بە ئەدەب و بەهاکانی ئەدەب جیاوازی یەکی زۆری هەیە لەگەڵ تێڕوانینی فەیلەسوف و ڕەخنەگرانی سەردەمی خۆی ئەوگومانیش لەوەناکرێت کە لەگەڵ ئەرستودا ڕەخنە بەشێوەیەکی فۆرمی دەستپێکردووە، چونکە ئەرستو یەکەم کەس بووە کنێبیکی ڕەخنەی نووسیوە هەربۆیەش بەیەکەم ڕەخنەگر دادەنرێت دیدو تێروانینی ئەرستو بەرامبەر بە ئەدەب دیدو تێروانینکی راستەقینەیە و ئەرستو پێی وایە کە ئەدەب گرینگی یەکی زۆری هەیە بە ژیانی مرۆڤ هەر ئەدەبیشە دەتوانێت گوزارشت لە راستەقینەی مرۆڤ و دەووروبەری بکات هەروەها لەدیدی ئەرستودا ئەدەب قریەتی لەشتەجوانەکان و راستەقینەکان و بەهامرۆییەکان کاتێکیش ئەرستو دەیەوێت وەڵامی هەموو ئەوانە باتەوە کەوادەبنەن ئەدەب سوودی بە مرۆڤ نییەو پێیان وایە ئەدەب تەنها شتی خەیاڵەوییەو لاسایکردنەوە و چەند شتێکی تێدایە کە سوودێکی ئەوتۆیان نییە ئەرستو وەلامی هەموو ئەوانەی داوەتەوە هەم وەك ڕەخنەگرێك و هەم وەك فەیلەسوفێك دیدو تێڕوانینی خۆی لە بەرامبەر ئەدەب و گرینگی یەکی ئەدەب دەربڕیوە ..

پەیوەندی لازوێل

پەیوەندی لازوێل یەکێکە لە یەکەم و کاریگەرترین مۆدێلەکانی پەیوەندی . لەسەرەتادا لەلایەن هارۆڵد لازوێل لەساڵی [1948] بەاوکرایەوە و پەیوەندی شی دەکاتەوە لە ڕووی، پێنج پرسیارە سەرەکیەکە: [کێ، چی، دەڵێت، لە چی کەناڵێکدا، بە کێ ، بەچی کاریگەرییەك] ئەم پرسیارە پێنج پێکهاتەی پرۆسەی پەیوەندیەکان هەڵدەبژێرین: [نێرەرەکە، پەیامەکە، کەناڵەکە، وەرگرەکە ،کاریگەرەکە] هەندێك لە تیۆرەکان گومانیان دروستکردووە کە تایبەتمەندی بەفراوانی بەکاردێت وەك مۆدێلی پەیوەندی درووست و لەجیاتی ئەوە بە هاوکێشەی لازوێل ” پێناسەی لازوێل ” یان بونیاد نانی لازوێل ناودەبات . لە سەرەتادا بەتایبەتی بۆ شیکردنەوەی پەیوەندییە جەماوەریەکان وەك: [ڕادیۆ، تەلاڤزیۆن، ڕۆژنامەکان] هەڵگیراوە هەرچەنێك بەت بە بوارە جەراوجەرەکانی تر کاری پێکراوە و زۆر لە تیوری زانان وەك: مۆدێلێکی گشتی لەپەیوەندی تێدەگەن، مۆدێلی لازوێل هێشتا بەکاردێت ئەمرۆ کاریگەری لەسەر زۆرێك لە تیۆریزانانی پەیوەندی دوای خۆی هەیە . هەندێك لەوان مۆدێلەکەیان فراوان کرد لە ڕێگەیی پرسیاری زیادەوە وەك: لەچی بارودۆخێکدا ؟ و بەچی مەبەستێك ؟ ئەوانی تر وەك

خاڵی دەستپێك بۆ پێشکەشەوتنی مۆدێلەکانی خۆیان بەکاریان هێناوە . لازوێڵ زۆر جار ڕەخنەی دەگرێت بە سادەیی . ناڕازیەکی هاوبەش

ئەوەیە کە بەئاشکرا باس لە ئەڵقەی کاردانەوە یان کاریگەری دەفەکە ناکات لەسەر پرۆسەی پەیوەندی کردن ڕەخنەیەکی تر ئەوەیە کە کاریگەری ژاوەژاوی لەبەرچاو ناگرێت هەرچەنەك بێت، هەموو کەس رازی نییە لەگەڵ ئەم ناڕەزایانەو پێشینارکراوە کە بەشێوەیەکی سەرەکی لەسەر چۆنێتی پێشکەشکردنی مۆدێلی لازوێلی و لێکدانەوە لەلایەن تیۆری زانەکانی ترەوە جێبەجێ بکرێت و نەك بۆ داڕشتنی ئەسڵی لازوێڵ .

[چەمك و بەکارهێنان]

لازوێڵ یەکێکە لە سەرەکیترین و کاریگەرترین مۆدێلەکانی پەیوەندی … 109 بۆیەکەم جار لەلایەن هاڕۆڵد لازوێل لە کتێبێکی ساڵی [1948] پێکهاتەی پەوەندی لەکۆمەڵگەدا بڵاوکرایەوە. ئامانجی ئەوەیە کە خوێندنی زانستی پرۆسەی پەیوەندیکردنەکی ڕێکبخرێت بۆ پرۆسەیەکی [unidirectional] پرۆسەیەکی یەك ڕێگایی مۆدێلی کرداری ” 134 بیردۆزێکی میدیایی کلاسیك بە شێوەیەکی بەربڵاوی بەکاردێت لە پرۆسەی پەیوەندی کردن و شێوازێکی سادە، هەلە و بە شێوەیەکی شاراوە. لازوێل پەیوەندییەکان شیدەکاتەوە لە پێنج پرسیاری سەرەکی: کێ، چی، دەڵێت، لەچ کەناڵێکدا بەکی و بەچی زمانێك و کاریگەری یەك . ئەم پرسیارانە ئاماژە بە بەهێزترین پێکهاتەکانی پرۆسەی پەیوەندی کردن دەکەن کە پرسیاردەکات دەربارەی ئەو کەسەی پەیامەکەی داڕشتووە و ناوەڕۆکی پەیامەکە چییە؟ کەناڵەکە شێوازی گەیاندنی پەیامەکە لە نێرەرەوە بۆ وەرگرەکە. کە ئاماژەیە بە وەرگری نامەکە دەکات .

ئەمە دەتوانێت تاکە بێت یان بینەرێکی گەورەترین بێت، وەك لەحالەَتی پەوەندی بەکۆمەڵەدا. کاریگەرییەکی دەرەنجامی پەیوزەندییەکە، بۆ نموونە، کە ئامادەبووان قایل بوون بە قبووڵکردنی ئەو تێروانینیەی کە لە پەیامەکەدا دەری خرابوون . ئەوە دەتوانێ ئەو کاریگەرییەکان لە خۆ بگرێتەوە کەلەلایەن نێرەرەکە نەبوو.

لەحالەَتی مانشێتی کاغەزی هەوڵدا نێرەرەکە پەیامەکە ناوەڕۆکی مانشێتەکەو خودی ڕۆژنامەکە کەناڵەوە بینەریش خوێنەرە و کاریگەرییەکەی ئەوەیە خوێنەر چۆن وەڵامی مانشێتەکە و حودیی دەداتەوە . لازوێڵ هەرپرسیارێکی تەرخان دەکات بۆ بواری لێکۆڵنەوەی خودی لە ناو دیسپلینی لێکۆڵینەوەکانی پەیوەندی، لەگەڵ شیکردنەوەی ناوەڕۆك، شیکردنەوەی میدیای، شیکردنەوەی بینەران، و شیکردنەوەی کاریگەرب . بەهۆی مەرکەزییەتی، پێنج پرسیارییەوە هەندێك جار بە مۆدێلی پێنج پەیوەندی ناودەبرێت .

شیکردنەوەی توخمی پرسیار

کێ ؟	شیکردنەوەی کۆنتڕۆڵی کۆمەنیکاتەر
چی دەڵێت ؟	شیکردنەوەی ناوەڕۆکی نامە
لە کام کەناڵ؟	شیکردنەوەی میدیای مامناوەندەکان
بۆ کێ ؟	شیکردنەوەی بینەران
بەچ کاریگەرییەك ؟	گاریگەری شیکردنەوەی پێکهاتەی شیکردنەوە

چەمکی جێگرەوەکان

سەرەڕای ئەوەی کە بەشێوەیەکی فراوان وەك مۆدێلێکی پەیوەندی تەماشا دەکرێت، هەموو کەس رازی نین کە ئەمە کەسایەتیەکی درووستە. مۆدێلی پەیوەندی کردن نمایشێکی سادەیە کە مەبەستی ڕوونکردنەوەیەکی بنەڕەتی پرۆسەکە بدات بە شێوەیەکی بدت بە تیشك خستنە سەر سەرەکیترین یایبەتمەندی و پێکهاتەکانی. بۆنموونە جەیمس واستەن ئان هەڵ لازوێڵ وەك تەنها ئامێرێکی پرسیارکەر دەبینن نەك وەك مۆدێلێکی تەواو لە پەیوەندی. لە سەرەتای پێشوازیدا، دەستەواژەی [هاوکێشەی لازوێڵ] بەگشتی بەکاردەهێنرا لەجیاتی ئەوەی توێژەران حەزیان لەباسکردن و پۆلێنکردنی کردارەکانی پەیوەندی بوو. هەرچەنەك بێت ڕۆژێك لە تیۆریزانەکانی دواتر ئەم زاراوەیە ڕەت کردەوە لەوکاتەوەی وادیارە دەستەواژەکە بەشێك لەبایەخ و کار و بەرنامەکان لەدەست دەدات. زۆر بەراوردکرد لەگەڵ مۆدێلە [شانەن -ویڤەر] زاراوەی مۆدیل یان لێرە بانگەشت کرد. لەم بوارەدا لەوانەیە وەك چوارچێوەیەك بۆ تێگەشتنی پەیوەندی تێبگات هەندێك لە تیۆرەکان چەمکی هاوکێشەی لازوێڵ تەنیا بەپرسیاری، کێ چی دەڵێت، لەچی کەناڵێك بەچ کاریگەری یەك بەکێی ؟ بەکاردەنن و نەك بە چوارچێوەکە بەگشتی لە بەرئەوەی مامەڵە َ لەگەڵ چەمکە سەرەتاییە جۆراوجۆرەکانی پەیوەندی دەکات هەندێك زانا ش بەپێناسەی لازوێڵ ناودەنێن و هەندێکش لە فەرهەنگەکان تەنانەت لە پێناسەکانی پەیوەندا ئاماژە بەلازوێڵ دەکەن زاخاری ساپیننزا و هەروەها ڕادەگرن کە چەندین چەمکی جیاواز لە مۆدێلی لازوێڵ هەیە کە هەموو لالەیەن خۆی و هەمووی لەلایەن تیۆریزانەکانی ترەوە دراوە. بە ئەم مەبەستەش پێشینازی چەمکی بونیادی لازوێڵ دەکەن بر جەختکردنەوە لەوەی کە مۆدیلەکی دیاریکراو نییە بەڵکو زاراوەیەکی چەترییە کە ڕێگا بەفرە چەمك دەدات بەکارهێنانی مۆدێلی لازوێڵ سەرەتا بەتایبەتی بۆ شیکردنەوەی پەیوەندیە بەکۆمەڵەکان وەك [ڕادیۆ، تەلاڤزیۆن، ڕۆژنامەکان.] داڕێژرا . بەڵام هەروەها بۆ بوارەکانی جۆراوجۆرەکانی تر و شێوەکانی پەیوەندی کاری پێکراوە بریتین لەشیکردنەوەی میدیای نوێ، وەك ئینتەرنێت، ئەنیمەشنی کۆمپیتەر، و

یاری ڤیدیۆیی مۆدێلێ لازوێڵ هەروەها لە ڕێکبەندە پەداگۆگییەکان ك□□□ك وەردەگرێت بۆ فێرکردنی توخمەسەرەکیەکانی پڕۆسەی پەیوەندیکردن و وەك خاڵی دەست پێك بۆ پەرەپێدانی گریمانەکان . لازوێڵ و ئەوانی تر مۆدێلی خۆیان لە دەرەوەی مەدای پەیوەندی بە کۆمەڵ بەکارهێناوە وەك ئامرازێك بۆ شیکردنەوەی هەموو شێوەکانی پەوەندی زارەکی . ئەمەش لەو ڕاستییەدا ڕەنگی داوەتەوە کە هەندێك لە تیۆرریستەکا مۆدێلەکەی خۆیان لە پێناسەی پەیوەندیدا بەگشتی دادەمەزرێنن .

کاریگەری و پێشکەوتەکان

وەك یەکێك لە مۆدێلە سەرەتاییەکانی پەیوەندی، مۆدێلی لازوێڵ زۆر کاریگەر بووە لە بواری لێکۆڵینەوەکانی وەك یەکێك لە مۆدێلە سەرەتاییەکانی پەیوەندیەکاندا . لە سالێ 1993 زانایانی پەیوەندی دینس ماککوایل و ویندەێل ئاماژەیان بە مۆدالێ لازوێل کرد، کاریگەری م□د□ک□□ ه□روەها لە فراوانبوون و پەرەسەندنە جۆاوجۆرەکاندا ڕەنگی داوەتەوە . زۆرێك لە تیۆریزانان وەك خاڵی دەستپێك بۆ پەرەسەندنی تیۆرییەکانی خۆیان بەکاریان هێناوە. جۆرج گێرنبەر دامەزرێنەری بیردۆزی کیشتوکاڵ مۆدێلی لازوێڵ لە سالێ 1956 فراوان کرد بۆ ئەوەی سەرنج بدەینە سەر تێگەیشتن و کاردانەوە لەلایان هەستەوەر و دەرەنجامی پەیوەندیەکە. مۆدێلی پەیوەندی درێژکراوەی هاوکێشەی لزوێڵ. دوو پرسیاری زیادە لە خۆ دەگرێت: لە چ بارودۆخێکدا؟ و بۆچ مەبەستێك یەکەم پرسیار جەخت دەکاتەوە لەسەر گرینگی دەقەکە کەلەسەر پەیوەندی کردن. دووەم پرسیار جەخت لەوە دەکاتەوە کەڕەنگەجیاوازی هەبێت مەبەستی نێرەر و کاریگەری ڕاستەقینەی پەیامەکە. درێژکراوەی هاوکێشەکان لالەیەن لێنۆکس گرەی پێشنیار کران و پرسیار لەچی بارودۆخێکدا ؟ و هێربێرت هیمان، کە پرسیاری بەچی وەلامێکی دەست بەجێ؟ لەخۆ گرت.تی دەنکان و ئێس مۆریاتی پۆلێنێکیان بۆ دەنگ زیاد کرد و ئەوسەرنجیان حستەسەرکاردانەوە لەجیاتی کاریگەری. بەپێ توێژینەوەی میدیای مایکڵ ڕیان هەموو ئەو هەواڵەنە سەرکەوتوو نین لەگرتنی مەبەستی ڕەسەنی لازوێل 5،244 لازوێڵ خۆی هەروەها پرسیاری زیادە پێشینارکرد عادەتەن بۆ بەکارهێنانی مۆدێلەکە بۆ بوارە تایبەتەکان. لە بواری پەیوەندی سیاسیدا بۆ نموونە ئەم پرسیارانە لە خۆ دەگرێت کە بەدوای چی دەرەنجامێکی بەهادەگەڕێت و ئەیا کاریگەریەکەی لەگەڵ ئەنجامەکانی قسەکەردا دەچێت یان نا.

ڕەخنە مۆدێلی لازوێل ڕەخنەی لێگیراوە لەسەر بنەمای ئەو بانگەشەیەی کە ئاماژە بەفاکتەرە گرینگەکان ناکات وەك کاردانەوە و ژاوەژاوە.

زۆربەی ڕەخنەكان لە مۆدێلی لازوێڵ جەخت لەسەر سادەیی و نەبوونی گفتووگۆی بێمانا دەكات بۆنموونە گرینبێرگ و ویلایەتی سالوین: هەرچەندە مۆدێلی لازوێل سەرنجی چەند توخكێكی سەرەكی ل□ پرۆسەی پەیوەندی بەكۆمەڵدا ڕادەكێشێت، بەڵام لە لازوێڵ لەوەسفكردنی ناوچەگشتییەكانی حوێندن زیاتر نییە توخمەكان بەیەكەوە گرێ نادات لەگەڵ هیچ تایبەتمەندییەك وە هیچ بیرۆكەیەك نیە بر پرۆسەیەكی چالاك.

شانۆن

[شانۆن ویڤەر]لەیەكەم كاریگەرترین مۆدێلەكانی پەیوەندیكردن. سورەتا لە توێژینەوەی تیۆری بیركاری پەیوەندیكردن لەساڵی [1948]دا بڵاوكرایەوە و پەیوەندیكردن لە ڕووی پ□نج پ□كهاتەی بنەڕەتیەكەیەوە ڕوون دەكاتەوە كە بریتین لە سەرچاوەی گواستنەوە كەناڵ وەرگر و شوێنی مەبەست. سەرچاوە پەیامی ئەسلێ بەرهەم دەهێنێت.گواستنەوەكە پەیامێكە دەگوڕێت بۆ سیگناڵێك ك□ بەكارهێنانی كەناڵێك دەنێردرێت. وەرگرەكە سیگناڵەكە دەگۆڕێتەوە بۆپەیامی ئەسڵی و دەی خاتە بەردەستی شوێنی مەبەست.بۆ پەیوەندی تەلافونی زەمینی، ئەو كەسەی پەیوەندی دەكات سەرچاوەیە. ئەوان تەلافون وەك گواستنەوە بەكاردەهێن، كە سیگناڵێكی كارەبایی بەرهەم دەهێنێت كە لە ڕیگای وایەرەوە وەك كەناڵێك دەنێردرێت. ئەو كەسەی پەیوەندییەكە وەردەگرێت شوێنی مەبەست و تەلافۆنەكەیان وەرگرەكەیە .

[شانۆن ویڤەر]

شانۆن ویڤەر\ س□ جو□ر كێشەی پەیوەندیكردن جیا دەكەنەوە: كێشەی تەكنیكی، مانا و كاریگەری. ئەوان سەرنج یان لەسەر ئاستی تەكنیكی دەبێت، كە پەیوەندی بە كێشەی چۆنێتی بەكارهێنانی سیگناڵیكەوە هەیە بۆ دووبارە بەرهەم هێنانەوەی پەیامێك لەشوێنیكەوە بۆ شوێنێكی تر بەوردی. سەختی لەم □وداوە ئەوەیە كە ڕەنگە ژاوەژاو سیگناڵەكە بشێوێنێت. ئەوان باس لەزیادەڕۆیی دەكەن وەك چارەسەرێك بۆ ئەم كێشەیە: ئەگەر پەیامی ڕەسەن زیادەڕۆیی ب□□ت ئەوان دەتوانرێت شێواندنەكان دەست نیشان دەكرێت، ئەوەش وادەكات بتوانێت مەبەستی ڕەسەنی سەرچاوەكە بنیات بنرێتەوە . پەیوەندی شانۆن ویڤەر لە بوارە جیاوازەكاندا زۆر گاریگەر بووە، لەوانە تیۆری پەیوەندی و تیۆری زانیاری . زۆرێك تیۆرسیتەكانی دواتر مۆدێلی خۆیان لەسەر تێڕوانینەكانی ناوە. بەڵام زۆرجار ڕەخنەی لێدەگرێت لەسەر بنەمای

ئەو ئیدیعایەی کە پەیوەندیکردن زۆر ئاسان دەکات. یەکێك لە ناڕەزایەتییە باوەکان ئەوەیە کە پەیوەندیکردن نابێت وەك پرۆسەیەکی یەکلایەنە تێبگەیەن بەڵکو وەك کارلێکی دینامیکی پەیامەکان کە لەنێوان هەردوو بەشداربووەکاندا دەگۆڕێنەوە. ڕەخنەیەکی تری بیرۆکە ڕەتدەکاتەوە کە پەیامەکە پێش پەیوەندییەکە بوونی هەیەو لەبڕی ئەوە دەڵێت کە کۆد کردن خۆی پرۆسەیەکی داهێنەرانەیە کە ناوەڕۆکەکە درووست دەکات .

شانۆن

[30 نیسان 1916 بۆ 23 شوباتی 2001] matmatic ئەندازیاری کارەبا بووە فۆتۆگرافەکی ئەمریکیش بووە کە بەباوکی تیۆری زانیاری ناسراوە . وەك خوێنکارێکی ماستەری تەمەن 21 ساڵ لە پەیمانگای تەکنەلۆجیای تێزەکەی خۆی نووسی کە دەری خستبوو کە بەکارهێنانی کارەبایی جەبری برلین دەتوانێت هەر پەیوەندییەکی لۆجیکی ژمارەیی درووست بکات . شانۆن لەجەنگی جیهانی دووەمدا بەشداری کردن لە بواری بەرگری نەتەوەیی لەویلایەتە یەگرتووەکان، لەوانەشە کارە بنچی نەیەکانی لەسەر کۆد بەڕێك و پەیوەندیە پارێزراوەکان

خێزانی شانۆن لە گایلۆرد، میشیگان و کلاود لە نەخۆشخانەیەکی نزیك پێتۆسکی لە دایك بووە. باوکی کلۆدسر [1862-1934] بازرگان بوو بۆ ماوەیەك دادوەری دادگای گایلۆرد بوو. دایکی مابێلف شانۆن [1890-1945] مامۆستای زمان بووە، کە هەروەها وەك بەڕێوەبەری قوتابخانەی ئامادەیی گایلۆرد خزمەتی دەکرد. کلاود سر لەنەوەی نیشتەجێبووانی نیوجەرسی بوو، لەکاتێکداما بێل منداڵی کۆچبەرانی ئەڵمانی بوو. زۆربەی [16]ساڵی یەکەمی ژیانی شانۆن لە گایلۆرد بەسەربرد لەوێ لەقوتابخانەی گشتی بوو، لەقوتابخانەی ئامادەیی گایلۆرد ساڵی [1932] دەرچوو شانۆن مەیلێکی نیشان دا بۆ شتە میکانیکی و کارەباییەکان باشترین بابەتەکانی زانست و بیرکاری بووە لەماڵەوە ئەو ئامێرانەی درووست کرد وەك مۆدێلی فڕۆکەکان بەلەمێکی مۆدێلی کۆنترۆلکراوی، ڕادیۆ وسیتەمی تەلەگرافی وایەری بەماڵی هاوڕێی کەی نیو میڵ دوورتر لەکاتی گەورەبووندا، هەروەها وەك نێراوێك بۆ کۆمپانیای یەکێتی ڕۆژئاوا کاری دەکرد.

ژیانی تاکە کەس

شانۆن لە کانوونی دووەمی 1940 هاوسەرگیری لەگەڵ ئێرما لەڤەر، رۆشنبیرێکی دەوڵەمەند جولەکە پێڕەوی تاڵی کرد.
هاوسەرگیرییەکە دووای ساڵێك بە تەلاق کۆتایی هاو لیڤەر دواتر هاوسورگیری لەگەڵ بێن بارزمان کرد. شانۆن چاوی بەژنی دووەمی بەتی

شانۆن کەوت [نی ماری ئیلیزابیس موور] کاتێك کە شیکەرەوەیەکی ژمارەیی بوو لە بیل لابس . ئەوان لە ساڵی [1949] هاوسورگیریان کردووە بێتی یامەتی کلۆدی دا لە درووستکردنی هەندێك لە بەناوبانگترین داهێنانەکانی . سێ منداڵیان هەبووە. شانۆن خۆی بەبێ سیاسی و بێ باوەڕی پێشکەش کردو ستایشەکان شەش پەیکەری شانۆن هەی□ ل□لایەن یوجین داوبەوە هەڵی کێشاوە: یەك پەیکەری لەزانکۆی میشیگان، یەکێك لە میت لە تاقیگەی زانیاری و سیستەمەکانی بریار، یەکێك لە گالیۆرد میشیگان یەکێکە لە زانکۆکانی کالیۆرنیا سان دیی ێگۆ، یەکێك لە تاقیگەکانی بێڵ وەیەکێتی تر لەتاقیگاکانی ئەتی شانۆن پەیکەری لە گای□رد دەکەوێتە پارکی یادگاری کلۆد شانۆن. دوای تێك شکاندی سیستەمی بێڵ ئەو بەشەی لە تاقیگەی بێڵ کە لەگەڵ کۆمپانیای ئەی تی –تی مایەوە بەشەرەفی خۆی ناوی تاقیگەکەی بوو بە شانۆن

بەرنامەی شەتڕەنجەکەی شانۆن

لە [9 مایسی 1949] شانۆن کاغەزێکی پێشکەش کرد بەناوی پرۆگرامیکی کۆمپیتەر بۆ یاری کردنی شەتڕەج . پەرەکە لە پەیمانگای نەتەوەیی بۆ کۆنگرەی ئەندازیارانی ڕادیۆ لە نیۆرك پێشکەش کرا ئەو وەسفی کرد کە چۆن کۆمپیتەرێك پڕۆگرامێك کار بکات بۆیاری کردنی شەتڕەنج لەسەر بنەمایی تۆمارکردنی ش□و□ن و جوڵاندنی هەڵبژاردن . ئەو پێشیناری ستردیژی کرد بۆ سنورداركردنی ژمارەی ئەگەرەکان کەلەیاری شەترەنجدا ڕەچاوبکرێن لەمانگی [ئازاری ساڵی 1950] دا لە گۆفاری فەلسەفیدا بڵاوکرایەوە و بەیەکێك لەیەکەم وتارەکاندا دادەنرێت کە لەسەر بنابەتی پڕۆگرامکردنی کۆمپیتەرێك بۆیاری کردنی شەتڕەنج و بەکارهێنانی کۆمپیتەرێك بۆ چارەسەرکردنی یاری□□ک□ بڵاوکرایەوە.

پرۆسەی ئەو بۆئەوەی کۆمپیتەرەکە بڕیار بدات لەسەر ئەوەی کە چ جو□ی□ك بکات کردارێکی مینی ماکس بوو، لەسەر بنەمایی کرداری هەڵسەنگاندنی ش□و□نی شەتڕەنج. شانۆن نموونەیەکی زبریی لەکراری هەڵسەنگاندنی دا کە تێیدا بەهای ش□و□نی □□ش ل□ش□و□نی سپی داخرا. مادەکە بەپیێ بەهای ڕێژەیی ئاسایی شەترەنج دەژمێنردرا [1 خاڵ بۆ شاژنێك، 3خاڵ بۆسوارچاکێك یان بیشۆپێیك، 5خاڵ بۆ شاژنێك، 9خاڵ بۆ شاژن]

سەرچاوەکان

1. سایتی شە مەگەزین
2. سایتیی کوردستانی ڕۆژنامەی نوێ
3. سایتی خۆشەویستی بۆ کورد
4. سایتی کەڵاو ڕۆژانە
5. سایتی کورد پرێس

culturapparatus. WordPress.com . 6

discover.hubpages.com . 7

claude Elwood Shannon . 8

the lives they lived،claude Shannon . 9

slonae n.j.a wyner، Aarona d، eds claude elwood Shannon،colledced . 10

claude E.an oral history .11

Shannon c،e. (1938) A symbolic Analysis of relay and switching . 12

Shannon claude elwood 1940 an algebra for theoretical genetics the of thrchnologe . 13

Aristotle the philosophers \ Betrand Russell، history of western und .14

Aristole ،philosophy، simon and Schuster، . 15

steinberg Sheila 2007 Anintroduction to communication studieds .16

Lasswell’s Model of Communication Backward: Three Scholarly Misconceptions”. 17

Lasswell: An Annotated Bibliography Haven: New Haven Press .18

Media Theory: Contributions to an Understanding of American Mass Communications”..19